

TARİHTE DİPLOMASİ

Editör
Can Eyüp ÇEKİÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları No: 33

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesine aittir.
Bütün hakları saklıdır.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölümleri Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright 2022 by Nevşehir Hacı Bektaş Veli University. All rights reserved.

No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronical, optical, mechanical or other means without the written permission of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

Kapak Tasarımı ve Düzeni: Dr. Gonca Zeynep TUNÇBİLEK
Dizgi ve Mizanpaj: Arş. Gör. Serkan DERİCİ
Kapak Resmi: Kadeş Antlaşması, Kil Tablet, M.Ö. 13. yy. Neues Museum Berlin

ISBN: 978-605-4163-53-3

1. Baskı

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 2022

ÖZBEK HAN VE PAPALIK ARASINDA GEDİMİNAS'IN LİTVANYA BÜYÜK DUKALIĞININ DİN DEĞİŞTİRME DİPLOMASİSİ[1]

CONVERSION DIPLOMACY OF GEDEIMINAS' GRAND DUCHY OF LITHUANIA BETWEEN UZBEK KHAN AND PAPACY

Cihan ŞİMŞEK

Öz

Ortaçağ'da Litvanya Büyük Dükalığı Katolik Avrupanın uç hattında yer alan ve Katolik dünyanın kendi içlerine almak konusundaki bir sonraki hedefleriydi. Bunu kısmen Kral Mindaugas döneminde başarmış olsalar da nihayete erdiremediler. Teuton Haçlı Tarikatının baskıları altındaki Litvanya Büyük Dükalığı uzun bir süre kendi geleneksel pagan inançlarını korurken bir yandan da üstünde sürekli maruz kaldıkları 'Baltık Haçlı Seferlerine' direnebildiler. Avrupa Tarihinin en önemli hanedanlarından birinin kurucusu da olan Büyük Dük Gediminas döneminde de bu durum devam etmekteydi. Gediminas öncelleri gibi doğusundaki dönemin süper gücü Altın Orda'nın bölgede yarattığı baskıyı kendi lehine son derece başarılı bir şekilde kullanmış ve bir dizi Rütenya prensliğini kendi hakimiyetinde tutmaktaydı. Böylece Teuton Haçlı Tarikatı gibi bir savaş makinasına direnecek gücü sağlıyordu. Lakin aniden Rütenya üzerinde güç dengelerinin değişmesi üzerine Gediminas Papalık ile Katolikliğe geçme hususunda bir dizi diplomatik manevraya girecektir. Böylece hem ülkesinin sosyoekonomik gelişmesini sağlayacak hem de üstündeki Haçlı baskısını azaltacaktır. Çok yetenekli bir diplomat ve devlet adamı olan Gediminas bu diplomatik manevrayı kendi lehine doğru işleyip bir yandan da Özbek Han Altın Ordasındaki gelişmeleri takip edip kendisini ve ülkesinin bu kriz ortamından çıkartabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Baltık Haçlı Seferleri, Gediminas, Teuton Haçlı Tarikatı, Papalık Mektupları

Abstract

The Grand Duchy of Lithuania was at the frontier of Catholic Europe in the Medieval age, and the integration of the country was the next goal of Catholic world. It was partially succeeded in the era of King Mindaugas but they couldn't completely achieve this goal. The Grand Duchy of Lithuania could resist the pressure from the Teutonic Order and 'Baltic Crusades' while keeping its traditional pagan faith. This situation was still continuing in the era of Grand Duke Gediminas who was founder of one of the most important dynasties of European History. Gediminas successfully used the pressure of Golden Horde which was the super power of its era like his predecessors for his benefit, and he kept a number of Ruthenian principality under his domain. So, he could have the power to resist a war machine Teutonic Order. But after the sudden change in balance of power in Ruthenia, Gediminas made diplomatic manoeuvres to Papacy for the conversion of Catholicism. So, he could develop the socio-economic conditions of his country as well as reduce the Crusader pressure. As a talented diplomat and statesman, Gediminas used this diplomatic manoeuvre in his benefit while following the events in Uzbek Khan's Golden Horde, and he could overcome this crisis.

Keywords: Baltic Crusades, Gediminas, Teutonic Order, Papal Letters

[1] Bu çalışma "1569 Lubnin Birliği öncesi Litvanya Büyük Dukalığı'nın Tatarlar ve Karaylar ile Münasebetleri" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Siyasi olarak bakıldığında Baltıklar, Ortaçağ'da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun hamiliğini yaptığı 'Drang nach Osten'[2] politikası ile Moskova'daki Rus Çarlığının batıya ve Baltıklara yayılması arasındaki kavganın merkezi olmuştur.

İroniktir ki bu iki politika, asırlar sonra farklı farklı çağlarda, aktörlerinin siyasal rejimleri değişmesine rağmen yine aynı aktörlerce tekrar ortaya çıkacaktır ve hatta günümüzde de Baltıklar uluslararası siyasal çekişme bölgelerinden biri olma durumunu korumaktadır.

Bu çekişmenin çıkışını orta çağda bulmaktayız. Daha sonraki dönemlerde en büyük düşmanları olacak, Alman Haçlı Tarikatını bölgeye çağıran Slav Polonya dukalarında Mozavya dukası I. Konrad olmuştur. O dönem Katolikliğe yeni geçen Lehistan, pagan Baltık komşularına karşı 'dost ve müttefik' Alman Haçlı tarikatlarını çağırması ile bahsettiğimiz bu çekişmenin ön koşulu tamamlanmıştır.

Tüm bu siyasal atmosfer içinde ortaçağ için bölgedeki başat aktörleri kabaca sıralamak gerekirse şunları söyleyebiliriz; Polonya (Lehistan), Rütenya Rus' Prenslikleri, Alman Haçlı Tarikatları (Töton ve sonradan ona bağlanacak olan Livonya Tarikatları) ve onların hamileri, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, İskandinavya Krallıkları ve Papalık. Bunlara ilave olarak da iki aktörü eklemek gerekir; bölgenin esas yerli unsuru olduğu için son derece önemli olan Litvanya Büyük Dukalığı, diğeri ise doğudan gelerek bölgenin siyasal hâkimi durumuna yükselen Altın Orda Hanlığıdır.

Burada öncelikli olarak bir hususa değinmeden geçilemez. Bu husus da tüm bu bahsi geçen çekişmeler olurken bölgenin yerlileri olan Baltık kavimleri ve onların bölgedeki tek egemen devleti olan Litvanya Büyük Dukalığıdır.[3]

Bu müstakil devlet, Litvanya Büyük Dukalığı, ortaçağda pagan bir devlet olmasına rağmen profesyonel askerlerden oluşan, militarist ve teokratik haçlı tarikatlarına yüzyıllarca mukavemet edebilmeyi başarmış, istiklalini kaptırmama konusunda da muvaffak olmuş ve hatta topraklarını Rütenya prenslikleri aleyhine genişletmeye dahi muktedir olmuştur.

Litvanya ve Baltık yazılı tarihi Avrupa ve Asya'daki diğer birçok kavmin ve bölgenin tarihine nazaran çok daha geç dönemlerde başlar. 12. yüzyıl öncesinde Litvanya'nın tarih dönemine geçmesine kadar olan dönem yani Litvanya ve genel olarak Baltık prehistoryası ile ilgili araştırmalar doğal olarak arkeoloji, paleoantropoloji, paleocoğrafya gibi diğer disiplinlerin yaptığı araştırmalar üzerinden yürümektedir.[4]

12. yüzyıla gelindiği bu dönemde Cengiz'in ve ardıllarının kurduğu imparatorlukların Baltıklardaki siyasi bir güç olan Litvanya Büyük Dukalığı ile irtibata geçmemiş olması düşünülemez. Burada bu irtibatların en erken safhası olarak Litvanya Büyük Dukalığı'nın ilk kurulma dönemi olan Kral

[2] Almanca olan bu cümle Türkçeye 'doğuya yürüyüş' veya 'doğuya yönelim' şeklinde çevrilebilir.

[3] Litvanya Büyük Dukalığı olarak Türkçeye çevirdiğimiz devletin ismi modern Litvancada 'Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė', eski Litvancada 'Didi Kunigystė Lietuvos' şeklindedir. Burada belirtmek gereken bir husus da Litvancada kullanılan 'Kunigaikštystė' tabiri ise Rusçadaki 'knez' terimine eşdeğer anlama gelir ve etimolojik olarak da aynı köktendir. Aynı devletin ismi Latince de ise Magnus Ducatus Lituaniae olarak geçmektedir. Batı Avrupa dillerinin literatürüne Latince adıyla geçtiği için 'Litvanya Büyük Dukalığı' olarak çevirmek mümkündür. Biz de çalışmamızda bu son Latinceleşmiş terimden Türkçeleştirmeyi tercih ettik ve 'Litvanya Büyük Dukalığı' demeyi uygun bulduk.

[4] Zigmas Kiaupa, *The History of Lithuania* (Baltos Lankos, 2002), 13.

Mindaugas döneminden başlatmak gerekir. Mindaugas Litvanya'da kurulmuş ilk ve tek yasal-meşru krallık tacının sahibi ve dolayısıyla ilk ve tek Litvanya Kralı idi.

Moğolların Deşt-i Kıpçak ve Rusya'yı fethettiği bu yıllarda Baltıklarda Mindaugas'ı Litvanya hükümdarı olarak görmekteyiz. Adı ilk kez Volinya ve Litvanya dukaları arasında 1219 senesinde yapılan bir anlaşmada daha henüz beş 'ekber' Litvanya dukasından biri olarak geçmektedir.[5] Bu dönemde Litvanya toprakları kabile şefi statüsündeki dukaların oluşturduğu ve belli bazı ekber şeflerin ortaya çıktığı bir konfederasyon şeklinde görünmektedir.

Ama kısa süre içinde Mindaugas muhtemelen diğer bazı ekber Litvanya dukalarını da kendi tabiiyetine almış olmalı ki 1235 yılında artık kroniklerde Litvanya için 'Mindaugas'ın Litvanya'sı' tabirine rastlamaktayız.[6] Bu durumdan yola çıkarak da birçok Litvanya tarihçisi Litvanya devletinin kuruluş tarihi olarak 1240 yılını ön görmektedir.[7]

Litvanya'da Mindaugas'ın iktidarı ele alıp artık topraklarında bir devlet oluşturduğu bu yıllar tam da neredeyse bire bir Moğolların Deşt-i Kıpçak ve Rusya seferi ile Altın Orda Hanlığının kuruluşuna denk gelmektedir. Bu durum tesadüften öte özellikle Litvanya cephesinden bir kader ortaklığı durumu ortaya çıkartacaktır.

Litvanyalılar ile Tatarların ilk teması da muhtemelen 1237-1240 yıllarında Batu'nun Rusya seferi esnasında vuku bulması olasıdır.[8] Dönemin kaynaklarından elde edilen bilgilere bakarak Litvanyalıların Moğollara karşı savaşmalarından ziyade Moğolların seferlerinin getirilerinden faydalandıkları söylenebilir.[9] Erken dönemlerinden bu yana zaten yağma ve akın iktisadını inkişafındaki temel dayanaklarından biri olmuş erken Baltık kavim siyasal yapıları için Moğol fetihleri Baltık kavimleri ve tabi Litvanya savaşçılar için büyük bir fırsat olduğu aşikârdır.

Hatta daha 1239 yılında bir Litvanya dükünün kısa süre sonra şehirden çıkartılacak olmasına rağmen Smolensk'i alabilmiş olması bu durumun ilk emarelerindendir diyebiliriz.[10] Akabinde de 1240 yılında Litvanyalıları Moğol istilası ile kavrulmuş ve kendi varlığını kıl payı kurtarabilmiş Novgorod topraklarını işgal ederken göreceğiz.[11] Ertesi sene de Volinya dükü Vasilko'nun Litvanyalıların akınlarına karşı ülkesindeki istihkâmları güçlendirmek durumunda kalmıştır.[12]

Mindaugas'ın Katolikliğe geçişi Haçlı Tarikatları içindeki güç mücadelesinin de tesiri olmuştur.[13] Ama bir o kadar da içerdeki rakiplerinin özelikle yeğenlerine kurduğu tuzağın boşa çıkıp akabinde

[5] George A. Perfecky, çev., *The Hypetian Codex Part Two: The Galician-Volynian Chronicle* (Münih: Wilhelm Fink Verlag, 1973), 26; Alfonsas Eidintas vd., *Lietuvos istorija* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012), 27.
[6] Jery C. Smith ve William L. Urban, çev., *The Livonian Rhymed Chronicle*, 2. baskı (Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2001), 38; Eidintas vd., *Lietuvos istorija*, 28.
[7] Eidintas vd., *Lietuvos istorija*, 28.
[8] Darius Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", *Lithuanian Historical Studies II*, 2006, 4.
[9] Baronas, 5.
[10] Baronas, 5.
[11] Roberts Michell ve Nevill Forbes, çev., *The Chronicle of Novgorod 1016-1471* (London, 1914), 86; Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", 5.
[12] Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", 5; Perfecky, *The Hypetian Codex Part Two: The Galician-Volynian Chronicle*, 51.
[13] Eidintas vd., *Lietuvos istorija*, 29.

de yeğeni Tautvilas'ın bunun üzerine Katolikliğe geçip Hristiyan bir ordu ile Mindaugas'ı sıkıştırması koşulları hazırlayan vaka oldu.[14]

Bu durum üzerine Livonya Tarikatı'nın büyük üstadı Andreas von Stirland Mindaugas'a eğer Katolikliğe geçerse içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtulabileceğini önermesi ise Mindaugas'ın vaftizi ile sonuçlanacaktı. Mindaugas teklife yanaşır ve yeğeni yalnızlaşır. Böylece de Livonya Tarikatının büyük üstadı Andreas von Stirland Mindaugas ile Katolikliğe geçme konusundaki diplomasinin arkasındaki kişi olacaktır.[15]

Mindaugas 1251 yılında kendisi, karısı, iki oğlu ve maiyetiyle birlikte vaftiz edilir. 1253 yazında da Papa IV. Innocent'in onayıyla Litvanya Kralı olarak taç giyecektir.[16] Artık böylece papalık Moğollara karşı bir Katolik kuşak oluşturmuş oluyordu; Töton ve Livonya Haçlı Tarikatları, Litvanya Krallığı ve papanın müttefiki olan Danilo'nun Rütenya Krallığı.

Bu durum 1255 yılında papalığın müftteki Danilo'nun Rütenyası ile Mindaguas Litvanya'sının Tatarlara karşı bir sefer düzenlemelerine kadar ileri gidecekti.[17] Ama iki tarafın birbirlerine olan güvensizliği veya koordinasyonsuzluğu sonucu sefer sonuçsuz kaldı ve başarılı olamadı. Ama oluşan bu ittifak Altın Orda[18] tarafından göz ardı edilmeyecekti.

Bu sefer ile ilgili bir diğer hususta Litvanya toplumunun dini yapısıdır. Rütenyalılar bu dönemde Litvanyalıların hala putperest oldukları, eski tanrılarına inandıklarını bu tanrılara dua ettiklerini kayıt düşmektedirler.[19] Bu, Mindaugas'ın vaftizinin henüz halkında o kadar da etki bırakmadığının göstergesidir.

Bu gözleme dayanarak, Litvanya açısından siyasi olarak bu yüzyılda iki grubun oluştuğunu söyleyebiliriz; Bir grup içinde o sıralar oluşmaya başlayan yüksek aristokrasinin olduğu ve bir şekilde Katolik camia ile her ne kadar menfaat icabı da olsa yakın duran, bu camiaya katılarak iktidarını ve devlet yapısını oluşturmak isteyen kesimdir. Diğer grup ise pagan inanışı devam ettirmek konusunda istekli, eski akın ve yağma kültürünü devam ettiren daha yerel orta seviyede soylular diyebileceğimiz şeflerin bulunduğu ve bu açıdan 'gelenekçi' diyebileceğimiz taraftır.

Her ne kadar ilk grup yüksek soylulardan geldiğini belirtsek de Litvanya aristokrasisi için henüz hala bir orta çağ Avrupası feodal kültürünün tam oluşması durumu yoktur. Bu açıdan bu yüksek aristokrasiye de her an yerel şeflerin safından geçişler olmaktadır. Ayrıca yerel şeflerin düşmanlığından çekindikleri için yüksek aristokrasinin Litvanya topraklarında her zaman dikkatli davranması ve şeflerin nabzını sürekli kontrol etmesi gerekliliği mevcuttu.

Çok değil bir yıl sonra Mindaugas kendi eşi Martha'nın ölümünden sonra zorla karısını elinden aldığı Pskov knezi Daumantas tarafından kuvvetle muhtemel Treniota'nın da desteğiyle iki oğlu

[14] Darius Baronas, "Lithuania's Entry into Christendom (1009-1387)", içinde *Christianity in Lithuania* (aidai, 2002), 22.
[15] Baronas, 22.
[16] Eidintas vd., *Lietuvos istorija*, 29; Baronas, "Lithuania's Entry into Christendom (1009-1387)", 23,26.
[17] Perfecky, *The Hypetian Codex Part Two: The Galician-Volynian Chronicle*, 73-74; Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", 8.
[18] Çalışmamızın önceki kısımlarında özellikle de Deşt-i Kıpçak ve Rusya'nın fethi sırasında 'Moğollar' veya 'Moğol İmparatorluğu' olarak tanımladığımız devletin artık 'Altın Orda' veya 'Kıpçak Hanlığı' halini aldığı için buradan sonra tarihsel uygunluk açısından Altın Ordu olarak adlandıracağız.
[19] Perfecky, *The Hypetian Codex Part Two: The Galician-Volynian Chronicle*, 73.

ile birlikte suikast sonucu öldürülecekti.[20] Mindaugas'ın ölümü sonrası Litvanya Büyük Dukalığı 1316 yılında Gediminas'ın iktidara gelesiye kadar ki dönemde peşi sıra bir dizi prens ve dukanın yönetiminde olsa da hiçbiri güçlü bir iktidar merkezi oluşturamayacaktır.

Litvanya'nın ilk ve tek kralı olan Mindaugas 1253 yılında Papa IV. Innocent'in tarafında Litvanya Kralı olarak taç giymiş ve Katolik inancını kabul etmişti. Papa'nın amacı Moğollara karşı doğuda Katolik bir krallık kurmak ve Avrupanın doğusunda Katolikliğin hâkimiyeti artırmaktı. Ama bu planlarında nihayete ulaşamadı ve Mindaugas'ın Katolik krallığı uzun ömürlü olamadı. Katolik Litvanya devleti planı iki buçuk asır sonraya ertelendi.

Litvanya Büyük Dukalığı karanlık dönem olarak da adlandırılabilecek zaman dilimi olan Mindaugas'ın ölümü sonrasından Gediminas'ın iktidara gelmesine kadar geçen dönemin sonunda Litvanya Büyük Dukalığı farklı bir evreye girdi. Gediminas ile başlayan bu evre Litvanya Büyük Dukalığı'nın bir Avrupa gücüne dönüşmesi ile sonlanacaktı.

Litvanya tarihinde önemli bir figür olan Gediminas aynı zamanda Polonya ve Litvanya'nın ünlü hükümdarları Yogayla ve Vitauvtas'ın atasıdır. Geç ortaçağın iki önemli hükümdarının atası olmaktan öte Gediminas kendi dönemi politikasında belki büyük bir komutan olarak olmasa da büyük bir diplomat olarak önemli bir tesiri olmuştur.

1310'ların sonları 1320'lerin başlarında, Gediminas Litvanya Büyük Dukası olarak karmaşık siyasi ve diplomatik durumun içindeydi; Litvanya Büyük Dukalığı Litvanya'nın kadim düşmanları Töton ve Livonya Tarikatlarınca kuzey doğu, kuzey ve kuzey batıdan, güney batından ise Polonya Krallığınca sarılmıştı. Batı ve güneyde özellikle Moğol istilası sebebiyle gerilemede olan iki Rütenya prensliği ile komşuydu.

Bu esnada doğuda Altın Ordu'da Özbek Han iktidara geçmiş ve 1313 yılında İslamiyet'i kabul etmişti. İslam dinine geçmesi Altın Ordu'da tarihi bir dönüm noktasıydı. İslamiyet'i devlet dini olarak teşekkül etti ve Cuci hanedanı içinde bir güç mücadelesi başladı. Özbek Han ve içinde bulunduğu kliği bu mücadeleden muvaffakiyetle çıktı ve karşıt Budist ve pagan Cuci prenslerini bütünüyle ortadan kaldırdı. Özbek Han'ın dönemi aynı zamanda Altın Orda için altın çağdı, devleti göçebe teşekkülden bir İslam Sultanlığına çevirdi.[21]

Gediminas'ın Litvanya Büyük Dukalığı ile Özbek Han'ın Altın Ordası bu dönemde ittifak içindeydiler. Avignon'daki sürgünündeki Papa XXII. John Özbek Han'a gönderdiği mektuplarında araların iyi niyet oluşmaktan öteye gidememiş ve Hristiyanlığa bir ihtida yaratmaktan çok öteydi. Öte yandan Gediminas o dönemde dost kazanma konusunda seçenekleri kısıtlıydı ve 'Katolikliğe geçme' kartını kullandı. Lakin aynı papa XXII. John Litvanya hükümdarına 1317'de yaptığı çağrısına bilinen hiçbir cevap alamamıştı.

---

[20] Eidintas vd., *Lietuvos istorija*, 31.

[21] Devin DeWeese, *Islamization and Native Religion in Golden Horde Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1994), 90; Harry Noris, *Islam in the Baltic* (New York: Tauris Academic Studies, 2009), 36,44; A.Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 72-73. Ayrıca Özbek Han'ın İslamı Altın Orda'da devlet dini haline çevirmesi ile ilgili tartışmalar ile ilgili olarak bkz.DeWeese, *Islamization and Native Religion in Golden Horde Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, 94; Roman Hautala, "The Franciscan Letters from the Golden Horde: Evidence of the Latin Sources against the Thesis of the Total Nomadic Islamization in the Early Reign of Uzbek Khan (1312/13–1341)", *Golden Horde Civilisation*, 2014, 311-23.

1322 ile 1324 yılları arasında yazılan şu anda farklı arşivlerde tutulmakta olan; Litvanya Büyük Dukası Gediminas, Papa XXII. John, Riga şehir konsili, Prusya Fransiskanları Vasisi Nikolas ve Gediminas'a gönderilen Papalık heyetinin yazdığı on dört mektuptaki yazışmaları ele akarak bu ihtida diplomasisi ve Altın Ordu'nun buradaki rolü hakkında bilgi sahibi olabiliriz.[22]

Bu mektuplar Litvanya Büyük Dukası Gediminas'ın çalışmamızda 'ihtida diplomasisi' olarak adlandırdığı vaftiz olup, Katolikliğe geçme üzerine kurulu diplomatik manevraları etrafında dönmektedir. Gediminas Özbek Han'ın çağdaşı olmakla beraber ülkesi Altın Orda ile bir ittifak içindedir. Dahası bu mektupların birinde, papalık heyetince yazılan mektupta, doğrudan bir Tatar heyetinin Gediminas ile Kasım 1322 veya 1321'de bir görüşme yaptığını bilgisine erişiyoruz.[23]

Altın Ordu'nun daha genelinde ise doğu Avrupa'nın o dönem ki politik ve diplomatik resmini çizmede bu yazışmalara bakmanın oldukça yardımı olacaktır. Ayrıca Özbek Han zamanı diplomatik ve siyasi durumların karşılaştırmalı tarihi analizinde tamamlayıcılık açısında önemlidir. Son olarak bu mektuplar Altın Ordu'ya karşı haçlı politikasındaki zaman içindeki değişmeler konusunda çeşitli fikirler vermektedir.

İşte bu vaftiz kartının oynanmasıyla 1322'de işler değişti ve Papaya doğrudan Gediminas'ın kendisinden Roma'nın başpiskoposuna 'itaat' edeceğini beyan eden aynı zamanda atalarının neden kâfirlik içinde ölmek zorunda kaldığını belirten bir mektup gönderildi.[24] Mektubunda Gediminas Töton üstatları ve kardeşlerinin yaptıkları vahşilikleri bunların sebebi olarak sunuyordu.

Ayrıyeten Gediminas Alman şehirlerine de mektuplar gönderdi ve buralardan tüccarları, zanaatkârları, şövalyeleri kendi ülkesine çağırıyordu. Onlara Riga şehrinin kanunlarını sağlayacağını beyan ediyor aynı zamanda tanrıya hamd etmek ve kutsal kilisesini onurlandırmak niyetinden bahsediyordu.[25] Yine Fransiskan ve Dominikan tarikatlarına gönderdiği ayrı ayrı mektuplarda benzer çağrıları yaptı.[26] Niyeti açıktı, ülkesini batıdan insan gücü, kâtipleri, tüccarları, ruhbanlar ve zanaatkârlar çağırarak modernize etmek istiyordu.

Mektupları sonuçlarını verdi. Papa 1 Haziran 1324'de Töton Tarikatındaki 'sevgili oğulları, kardeşler ve üstadına' yazdığı mektupta onlara Gediminas ve krallığına karşı saldırganlıkları kesmelerini buyurdu.[27] Ama önceki Mindaugas'la olan ihtida tecrübesinde farklı olarak daha doğuda Tatarlara karşı bir haçlı seferinden hiç bahis yoktu. Görünüyordu ki Papa XXII. John'un ya hala Özbek Han'ın iyi niyetine olan inancı vardı ya da doğuda bozkırlarda geniş çaplı bir haçlı seferi yaratmak ve diplomatik manevralarını riske atmaya niyeti yoktu.

---

[22] Mektupların tamamı için bknz. Gediminas, "Gedimino laiškai", çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai; Antanas Klimas ve Ignas K. Skrupskelis, ed., "Letters of Gediminas", *Lituanus* 15, sy 4 (1969).

[23] Gediminas, "14. [1324 M.] Popiežiaus Legatų Pasiuntinių Pranešimas", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

[24] Klimas ve Skrupskelis, "Letters of Gediminas"; Gediminas, "2. [1322 M.] Gedimino Lalškas Popiežiui Jonui Xxii", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

[25] Gediminas, "3. 1323 M. Sausio 25 D. Gedimino Laiškas Liubeko, Zundo, Bremeno, Magdeburgo, Kelno Ir Kitų Miestų Piliečiams", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

[26] Gediminas, "5. 1323 M. Gegužės 26 D. Gedimino Laiškas Dominikonų Ordino Vienuoliams", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

[27] Pope John XXII, "13. 1324 M. Birželio 1 D. Popiežiaus Jono Xxii Laiškas Vokiečlų Ordinui", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

Gediminas'ın 'ihtida diplomasisini' başlattığı 1322 yılında müttefiki Özbek Han Galiçya-Volinya'nın Rütenyalı prensleri, iki kardeş ve krallığın son Rurik hükümdarlarından Andrev ve Leo' ağır bir yenilgiye uğratmıştı.[28] İki kardeş ardıl bırakmadan öldüler. Bu durum Galiçya-Volinya'yı Gediminas'a altın bir tabakta sundu; Gediminas'ın en küçük oğlu Liubartas merhum prens Andrev'in kızıyla evliydi ve tahtı ele geçirdi. Ama Altın Ordu'dan gelen beklenmedik hediye kısa süreli oldu çünkü Galiçya-Volinya'nın boyarları bir Polonya soylusu olan II. Boreslav Yuri'yi ülkeye çağırdılar ve sonuçta görünen o ki Gediminas durumu kabul etmek durumunda kaldı.[29]

Aynı yıl bir Rütenyalı ve de Gediminas'ın ünlü komutanı olan, Livonya Tarikatının azimli düşmanı David Pskov'a geldi.[30] Bu esnada Novgorod ve Moskova arasındaki güç mücadelesinin merkesindeki Tver ile bir çatışma içindeydi. Bu toprakların hâkimi olarak Özbek Han Moskova prensi Yuri'nin yanında durmuş ve bu durum Tyerli Mikhail'in canına mal olmuştu. Sonuç olarak Litvanyalılar bir müttefikten mahrum kalmışlardı, Novgorod haçlılar ile mücadelesinde istedikleri desteği verememiş ve David Pskov'u terk etmek durumunda kalmıştı.[31]

Litvanya Büyük Dukalığı'nın haçlılar ile olan savaşı Rütenya toprakları ve insan gücünün desteğine bağlıydı. Rütenya üzerindeki hâkimiyeti ve/veya ittifakları ise tamamen Altın Orda'nın yaptıklarına bağlıydı. Bu dönemde, 1322- 1324 Gediminas iki cephede birden savaşıyordu ve Rütenya topraklarında krizler yaşamaktaydı.

Neyse ki 'ihtida diplomasisi' meyvelerini vermeye başlamıştı ve hatta haçlılar ile kısa sürelide olsa bir barış kurulmuştu. Ama 1324'deki pagan kralın ihtidası için gelen Papalık heyetinin raporunda pagan kralın vaftiz olmaktan çok uzak olduğunu öğreniyoruz.[32] Heyetin Gediminas ile olan ısrarlı görüşme isteği Büyük Dukanın Tatar heyetiyle 'meşgul olması' sebebiyle ertelenmişti. Papalık heyetindekiler Vilnus'a aziz yortusunda, 1 Kasım günü vardılar.[33] Tatar heyetinin ise birkaç gün sonra ulaştığını öğreniyoruz yani muhtemelen Kasım'ın ilk veya ikinci haftası. Ne yazık ki burada Kasım 1322 mi yoksa 1321 mi olduğu belli değildir. Bahsi geçen mektup 1322 tarihli ama mektubun papalık heyetinin işlerini hallettik sonra yani birkaç ay sonra yazma ihtimali de olasılıklar arasındadır.

Ne yazık ki papalık heyeti Tatar heyetinin ziyaretinin amacını ya bahsetmiyor ya da bir bilgileri yok. Ama Riga ve Luebeck şehir konseyinin yazdığı mektupta 1322 kışında Töton Tarikatı'nın Novgorod şehri ile bir barış yaptığını öğreniyoruz.[34] Aynı zamanda Eylül 1324'de Gediminas Danimarka'nın Revel valisine ve Riga şehir konseyine birer mektup gönderiyor. Bu mektupta papaya bir 'itaat' bahsi geçmese de yaptıkları barışın Papa tarafından onaylandığını fakat Töton Tarikatının hareketleriyle barışa uymadığını bildiriyor.[35]

---

[28] S.C. Rowell, *Lithuania Ascending A pagan empire within east-central Europe, 1295-1345* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 97-98.
[29] Rowell, 99-100.
[30] Michell ve Forbes, *The Chronicle of Novgorod 1016-1471*, 202.
[31] Michell ve Forbes, 203.
[32] "14. [1324 M.] Popiežiaus Legatų Pasiuntinių Pranešimas".
[33] Klimas ve Skrupskelis, "Letters of Gediminas".
[34] Juozapas Girdzijauskas, çev., "15. [1324 M.] Rygos Miesto Tarybos Laiškas Liubekui", içinde *Gedimino laiškai*, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.
[35] Gediminas, "16. [1324 M. Po Rugsėjo 22 D.] Gedimino Laiškas Dorpato, Ezelio Vyskupams, Revelio Žemės Danų Vietininkui Ir Rygos Miesto Tarybai", içinde *Gedimino laiškai*, çev. Juozapas Girdzijauskas, 2012, http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

Gediminas'ın fikrini değiştirenin ne olduğu veya gerçekten de baştan beri hiç ihtida niyetinin olmadığı devam eden bir tartışma. Ama şurası açık ki Katolikliği kabul etmek hem pagan hem de Rütenyalı tebaası tarafından memnuniyetle karşılanmayacaktı. Litvanya'yı modernize etme girişimi vaftiz olmayı ret etmesi ile başarısız olmuş gibi gözükmekte ama tebaasının bağlılığını korumayı başardığı söylenebilir.

Mindaugas zamanına bakıldığında ihtida fikri ile ilgili olarak neler değiştiğine göz atacak olursak, Altın Orda'ya karşı birleşik bir haçlı fikri artık bir olgu olmadığını görüyoruz. Gediminas diğer taraftan ihtida politikası dâhil Altın Orda'nın hareketlerinden direk etkilendiğini görülüyor, öyle ki tüm Rütenya politikası ve dolayısıyla haçlılara karşı direnişlerinin tamamı Altın Orda'nın yaptıklarına bağlı olarak şekillenmekteydi. Sonuç olarak 1330 yılına gelindiğinde Litvanya Büyük Dukalığı'nın hala pagan ve hala Altın Orda ile müttefik olduğunu görmekteyiz.[36]

[36] Rowell, *Lithuania Ascending A pagan empire within east-central Europe, 1295-1345*, 114.

Kaynakça

Baronas, Darius. “Lithuania’s Entry into Christendom (1009-1387)”. İçinde *Christianity in Lithuania*, 11-49. aidai, 2002.

———. “The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas”. *Lithuanian Historical Studies II*, 2006.

DeWeese, Devin. *Islamization and Native Religion in Golden Horde Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1994.

Eidintas, Alfonsas, Alfredas Bumblauskas, Antanas Kulakauskas, ve Mindaugas Tamošaitis. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

Gediminas. “2. [1322 M.] Gedimino Lalškas Popiežiui Jonui Xxii”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

———. “3. 1323 M. Sausio 25 D. Gedimino Laiškas Liubeko, Zundo, Bremeno, Magdeburgo, Kelno Ir Kitų Miestų Piliečiams”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

———. “5. 1323 M. Gegužės 26 D. Gedimino Laiškas Dominikonų Ordino Vienuoliams”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

———. “14. [1324 M.] Popiežiaus Legatų Pasiuntinių Pranešimas”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

———. “16. [1324 M. Po Rugsėjo 22 D.] Gedimino Laiškas Dorpato, Ezelio Vyskupams, Revelio Žemės Danų Vietininkui Ir Rygos Miesto Tarybai”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

———. “Gedimino laiškai”. Çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

Girdzijauskas, Juozapas, çev. “15. [1324 M.] Rygos Miesto Tarybos Laiškas Liubekui”. İçinde *Gedimino laiškai*, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

Hautala, Roman. “The Franciscan Letters from the Golden Horde: Evidence of the Latin Sources against the Thesis of the Total Nomadic Islamization in the Early Reign of Uzbek Khan (1312/13–1341)”. *Golden Horde Civilisation*, 2014, 311-23.

Kiaupa, Zigmas. *The History of Lithuania*. Baltos Lankos, 2002.

Klimas, Antanas, ve Ignas K. Skrupskelis, ed. “Letters of Gediminas”. *Lituanus* 15, sy 4 (1969).

Michell, Roberts, ve Nevill Forbes, çev. *The Chronicle of Novgorod 1016-1471*. London, 1914.

Noris, Harry. *Islam in the Baltic*. New York: Tauris Academic Studies, 2009.

Perfecky, George A., çev. *The Hypetian Codex Part Two: The Galician-Volynian Chronicle*. Münih: Wilhelm Fink Verlag, 1973.

Pope John XXII. “13. 1324 M. Birželio 1 D. Popiežiaus Jono Xxii Laiškas Vokiečių Ordinui”. İçinde *Gedimino laiškai*, çeviren Juozapas Girdzijauskas, 2012. http://antologija.lt/text/gediminas-gedimino-laiskai.

Rowell, S.C. *Lithuania Ascending A pagan empire within east-central Europe, 1295-1345*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Smith, Jery C., ve William L. Urban, çev. *The Livonian Rhymed Chronicle*. 2. baskı. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2001.

Yakubovskiy, A.Y. *Altın Ordu ve Çöküşü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Cihan ŞİMŞEK

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
cihansimsek@kilis.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9096-4406

1984 yılında İzmir'de doğan yazar, Hacettepe Tarih Bölümünde lisans derecesinin, Ege Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Bölümünde de yüksek lisans derecelerini almıştır. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmakta olup halen Szeged Üniversitesinde Ortaçağ Tarihi programında programında doktora adayıdır. Ortaçağ Avrupa Tarihi, Hukuk Tarihi, Göçebelik, Macaristan Tarihi, Baltık-Litvanya Tarihi, Altın Ordu, Hazarlar ve de İdil-Bulgar Tarihleri alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. İngilizce, Litvanca, Macarca, Almanca, Çince ile Klasik Latince ve Ortaçağ Latincesi bilmektedir.